INTERVIEW

'Filantropen als Gates en Soros gaan op de stoel van God zitten'

Renol Vestergaard 8 sept 13:00

Mozes en Jezus zouden op de Zuidas weinig vrienden maken, denkt theoloog en schrijver Alain Verheij (33). Want de twee profeten verzetten zich tegen de ook in hun tijd al heersende angst om morgen geen geld meer te hebben. 'We hebben veel valse zekerheden. Geld is er een van.'

In zijn nieuwe boek 'Geld en goed, Hoe we de wereld echt kunnen verrijken' treedt 'theoloog des Twitterlands' Alain Verheij uit de kerkelijke bubbel. Hij doet dat aan de hand van Bijbelverhalen die nog opvallend actueel zijn. Foto: Lisa Zilver Fotografie

Jezus had geen bank of creditcard, want zijn woord was al miljoenen waard. Jezus reed niet in een auto rond, had geen motor onder zijne kont. Dat zou trouwens onverantwoord zijn, want 's avonds dronk hij liters tafelwijn.' Aldus Kees van Kooten en Wim de Bie als De Positivo's, die in plat Haags 'Het wijnjaar nul' bezongen in 1982.

Net als dit satirische duo, legt ook de Nederlandse theoloog en bijbelwetenschapper Alain Verheij in zijn werk een direct verband tussen Jezus en geld. In zijn nieuwe boek *Geld en goed: Hoe we de wereld echt kunnen verrijken* springt de zelfbenoemde 'Theoloog des Twitterlands' uit de kerkelijke bubbel. Van cryptomunten tot graantekorten, van boerenprotesten tot doorgeslagen marktwerking: noem het en Verheij diept terstond een passend Bijbelverhaal op.

Magere jaren

Neem de graantekorten als gevolg van de oorlog in Oekraïne, een probleem waarvan Egypte een van de voornaamste slachtoffers dreigde te worden. De analogie kan bijna niet treffender, want ook in de Bijbel komt een graancrisis voor en die doet zich evenzeers voor in Egypte. Het is Jozef, de zoon van aartsvader Jacob, die aan de Egyptische farao de voorspelling doet dat er zeven vette jaren zullen komen, gevolgd door zeven magere jaren. Jozef adviseert om tijdens de jaren van overvloed graanvoorraden aan te leggen en wordt door de farao benoemd tot onderkoning en met deze taak belast. Als de problemen desondanks aanhouden koopt Egypte alle vee en landerijen van het land op, waardoor alles in overheidshanden komt: nationalisatie, dus, als alternatief voor een niet functionerende markt. Ook dat thema is nu uiterst actueel. Neem de plannen van de Franse regering om energiereus EDF volledig over te nemen om de huidige energiecrisis het hoofd te bieden.

Niet dat Verheij zich in dergelijke 'Bijbelse' oplossingen kan vinden. 'Lapmiddelen', oordeelt hij. 'Het helpt tijdelijk tegen de ergste nood, maar de werkelijke problemen worden zo niet opgelost. Er is elke vier jaar een regering met kortetermijnoplossingen. Politici willen herkozen worden, dus moeten ze de Nederlandse boeren rustig krijgen en schuiven ze de problemen door naar de volgende laag bestuurders. Maar nu zijn we op een punt beland dat dat echt niet meer kan.' Hij spreekt in dit verband over een 'scharnierpunt'.

Verheij spaart ook zijn vakgenoten niet. 'Tijdens mijn colleges zeg ik dat economen en klimaatwetenschappers grote veranderingen voorzien. Ook theologen moeten hun maatschappelijke taak hervinden. We kunnen ons niet meer in de kerkelijke wereld opsluiten.'

Bezit geeft geen zekerheid

Toch vormen principes uit de Bijbel een belangrijk fundament onder zijn denken. Een eerste principe: het geld waarover je beschikt is uiteindelijk niet van jou, maar heb je in tijdelijk beheer. Een ander principe is dat er een dag komt dat je geld niets meer betekent, maar je relaties des te meer. En de Bijbel leert ons ook dat je niet te lang en te streng mag vasthouden aan wat anderen jou verschuldigd zijn: eens in de vijftig jaar zouden alle schulden moeten worden kwijtgescholden.

De markt heeft geen moraal, vindt theoloog Alain Verheij. 'Dan kun je ook niet van haar verwachten dat ze de wereld moreel verheffender zal maken.' Foto: Lisa Zilver Fotografie

Verheij ziet echter een brede groep in de samenleving die gefocust lijkt op persoonlijke rijkdom en de vrees om welvaart te missen. Typerend daarvoor is een vraag die tot voor kort bij vele mensen over de hele wereld leefde: moet ik ook in bitcoin?

'Wat je nu hebt, geeft jou geen enkele zekerheid', zegt Verheij stellig. 'Ieder mens is uiteindelijk fundamenteel afhankelijk van de natuur, de aarde, de zon, het water en de gewassen. Al heb je nog zoveel creditcards, je bent een mens en geen god. Dus ben je kwetsbaar voor de elementen.'

Filantropen als Bill Gates, Warren Buffett en George Soros benaderen misschien wel zo'n godenstatus, als puissant rijke weldoeners, maar Verheij toont zich weinig lovend over hen. 'Ze gaan op de stoel van God zitten', zegt de jonge theoloog. 'Het is een mythe dat je zonder problemen je rijkdom kunt verdelen. De hand van de gever zweeft altijd boven die van de ontvanger. Als je met miljarden speelt, speel je met mensenlevens. Het zijn jouw grillen die bepalen of er ergens een waterput komt of niet. Zoiets zou politiek en democratisch geregeld moeten worden.'

Toch trokken de kerk en ondernemers in het verleden vaak samen op, bijvoorbeeld tijdens de industrialisatie. En calvinisten vinden dat hard werken een manier is om genade te krijgen, met alle financiële opbrengsten die daarbij horen. Hoe past dat bij de oproep dat we moeten stoppen met almaar meer willen?

'Er is inderdaad een arbeidsethos dat we weleens calvinistisch noemen, vaak in combinatie met productiviteit. Meritocratie, de gedachte dat iedereen die maar genoeg zijn best doet verdor komt, is een manier om persoonlijk verantwoordelijkheid te nemen. Kijk maar naar VVD-posters: "Hard werken moet lonen." Maar dan ga je voorbij aan het nóg calvinistischer principe van genade: alles wordt je gegeven. Dat is een geheel andere denkwijze. Als je uitgaat van gelijkheid door die genade, dan hoef je je niet te bewijzen. Dan is er een onvoorwaardelijke grond onder je bestaan die niet afhankelijk is van prestaties en geld.'

De samenleving functioneert voor een groot deel op basis van geld. Als betaalmiddel heeft geld een trouwe groep gelovigen nodig. Wat is er verkeerd aan blind vertrouwen in geld?

'We hebben veel valse zekerheden: totempalen. Voor sommigen was, en is, dat de kerkelijke zekerheid. Maar het geldt ook voor geld. Je zag met de kredietcrisis dat mensen zich gingen afvragen of ze hun geld niet contant in een oude sok moesten doen. Nu zie je ook dat economische zekerheid niet meer vanzelfsprekend is voor de generatie Z, die aan het einde van de jaren negentig is geboren. Voor die grote groep zijn zaken die voor oudere generaties vanzelfsprekend waren, onbereikbaar geworden: een eigen huis, een vaste baan. Voor hen is na de kredietcrisis het basisvertrouwen in geld verdwenen. Dat is slecht voor de economie. Er is geen veiligheid en geborgenheid, wat existentiële zaken zijn. Die ongelijkheid tussen mensen zou ernstig kunnen uitpakken. Hoe vriendelijk behandelt de wereld je en hoe wapen je je ertegen?'

Alain Verheij heeft bezwaren tegen filantropie. 'De hand van de gever zweeft altijd boven die van de ontvanger. Als je met miljarden speelt, speel je met mensenlevens.' Foto: Lisa Zilver Fotografie

Hoe lossen we dat probleem tussen bezitters en niet-bezitters op?

'Je zou zeggen dat je niet altijd méér hoeft, dat we minder moeten consumeren en reizen. Genieten van immateriële dingen in de nabije omgeving. Door de coronapandemie was ik even hoopvol dat dit ook zou gebeuren, maar het leidde tot spanningen. Dat komt omdat verliesangst diep in onze psyche zit. Dat merk ik zelf ook. Ik wil niet meer vliegen en ik eet geen vlees meer. Omdat ik iets inleverde wat ik prettig vond, merkte ik dat ik verongelijkt werd tegenover anderen die hier wel gewoon mee doorgaan. Ik heb mijn verliesangst dus nog niet verloren. Dat zie je ook bij de boeren: het gevoel dat ze iets kwijtraken overheerst. Er moet dus iets voor in de plaats komen. Voor mij is dat bijvoorbeeld een treinreis naar Praag.'

De markt maakt het ons echter niet makkelijk om ons consumptiepatroon te wijzigen, en dat is niet iets van de laatste tijd. Verheij weet er nog wel een verhaal over, ditmaal niet uit de Bijbel maar uit het recentere verleden. 'In de jaren 1920 kwamen de grote fabrikanten van gloeilampen, waaronder Philips, bij elkaar in het zogenoemde Phoebus-kartel. Ze maakten zich zorgen over de lange levensduur van moderne lampen: hoe langer die dingen meegingen, hoe minder de fabrieken te doen zouden hebben (in zijn boek noemt Verheij de website centennialbulb.org, die is gewijd aan een gloeilamp die al 120 jaar brandt, red.). Daarom spraken de producenten onderling af dat een gloeilamp voortaan maar duizend uur zou mogen branden. Dit patroon herhaalt zich overal, van smartphones tot skinny jeans. Zo'n broek hoeft zelfs niet eens fysiek te slijten, als hij maar slijt in onze hoofden.'

De markt heeft geen moraal, vindt de theoloog. 'Dan kun je ook niet van haar verwachten dat ze de wereld moreel verheffender zal maken. Marktwerking leidt ertoe dat ik een T-shirt uit een sweatshop in Bangladesh voor een euro kan kopen. Een betere wereld kunnen we niet uitbesteden aan datzelfde mechanisme.' Dan, retorisch: 'Aan wie dan wel? Aan onszelf.'